

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja teini-ikäisten väkivaltakokemukset sekä päihteiden käyttö

PÄÄLÖYDÖKSET

- Sijoitetuista alakoululaisista joka neljäs (26 %) oli kokenut fyysistä uhkaa. Lähes yhtä moni (24 %) ilmoitti kokeneensa fyysistä väkivaltaa ja joka kolmas sijoitettu lapsi (34 %) henkistä väkivaltaa vanhemman tai huolta pitävän aikuisen taholta.
- Sijoitetuista teini-ikäisistä joka toinen (50 %) oli kokenut seksuaalista häirintää, ja joka kolmas (33 %) oli joutunut seksuaaliväkivallan kohteeksi vuonna 2021.
- Sijoitettuna olevat teinit suhtautuivat muulla tavoin asuvia teinejä myönteisemmin päihteisiin ja he kokivat huumeiden saatavuuden helpoksi.
- Sijoitettujen teinien humalahakui- nen juominen sekä huumeiden käyttö on lisääntynyt koronavuonna. Myös tupakointi ja nuuskaaminen ovat lisääntyneet.
- Koulukiusaamiskokemuksissa ei ollut muutosta vuoteen 2019 verrattuna; vanhempiensa luona asuvat kiusaavat ja kokevat tulevansa kiusatuksi vähemmän kuin sijoitettuna asuvat; ja teinit enemmän kuin lapset.

Kouluterveyskyselyn 2021 tulokset kertovat lasten ja nuorten hyvinvoinnin tilasta sekä koe- tuista haasteista koulussa, kotona ja vapaa-ajan ympäristöissä (Helakorpi & Kivimäki 2021). Tässä julkaisussa tarkastellaan haavoittuvassa asemassa olevien, kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten sekä nuorten kokemuksia ja vastauksia keväällä 2021. Näiden lasten vastauksia verrataan muulla tavoin eli vanhempansa kanssa asuvien vastauksiin. Tiedonkeruun ajankohta tuottaa meille tietoa ensinnäkin lasten ja nuorten tilasta sekä koulukäynnin muutoksista aikana, jolloin yhteiskunta on ollut koronaviruspandemian vuoksi poikkeus- oloissa. Toiseksi, verrattaessa kevään 2021 tuloksia soveltuvin osin myös vuosien 2017 ja 2019 Kouluterveyskyselyiden vastauksiin, saadaan tietoa siitä, mitkä ilmiöt juontuvat koronaviruksen vaikutuksista ja mitkä näyttävät koronasta riippumattomina trendeinä.

Keväällä 2021 kyselyyn vastasi 70 % sijoitettuna olleista 4.–5.-luokkalaisista (n=1 000) sekä 52 % sijoitettuna olleista 8.–9.-luokkalaisista (n=1 381). Raportoinnissa 4. ja 5.-luokkalaisista vastaajista puhutaan alakoululaisina ja lapsina, sekä 8. ja 9.-luokkalaisista yläkoululaisina ja teini-ikäisinä.

Kyselyyn vastanneista lapsista joka toinen (50,5 %) oli sijoitettuna perhehoitoon, joka kolmas (33,5 %) ammatilliseen perhehoitoon ja 16 % laitokseen. Myös teini-ikäisistä lähes puolet asui perhehoidossa (43,5 %) sekä lastenkodissa (43,6 %). Ammatillisessa perhehoidossa oli 13 prosenttia teineistä. Sijoitetuista lapsista ja teineistä syntyperlältään suomalaisia oli 87 prosenttia.

Sijoitetut kokevat kiusaamista ja fyysistä uhkaa selvästi enemmän yläkoulussa – seksuaaliväkivallan kokemukset kasvussa molemmissa ikäryhmissä

Seuraavassa raportoidaan koulukiusaamiseen, fyysisen uhan kokemuksiin sekä seksuaaliseen häirintään ja kokemuksiin liittyvät tulokset ikäryhmittäin. Sijoitettujen lasten ja teini-ikäisten kokemukset koulukiusatuksi tulemisesta tai kiusaamiseen osallistumisesta ovat säilyneet ennallaan aiempiin vuosiin verrattuna, mutta ikäryhmien väliset erot kokemuksissa ovat suuret. Myös lasten ja teini-ikäisten kokema fyysinen väkivalta ja sen uhka on pysynyt lähes ennallaan, vaikka teineistä 45 % ja lapsista 26 % raportoi siitä. Muualla asuneiden lasten (15 %) ja teinien (14 %) välillä ei ollut vastaavaa eroa. Sitä vastoin koronavuosi heijastui lisääntyneinä seksuaalisen häirinnän ja väkivallan kokemuksina sekä sijoitettujen lasten ja teinien että muualla asuneiden keskuudessa.

Alakoululaisten kokemukset koulukiusaamisesta ennallaan, mutta fyysisen uhan ja seksuaalisen häirinnän kokemukset lisääntyvät

Koulukiusaamista vähintään kerran viikossa koki vuonna 2021 kaikkiaan 16 prosenttia sijoitetuista lapsista, mikä kertoo edeltävien vuosien trendin pysyneen ennallaan (+1 %). Koulukiusatuksi tuleminen on edelleen selkeästi yleisempää sijoitettujen kuin ei-sijoitettujen joukossa, joista koulukiusaamisen kokemuksia raportoi 8 prosenttia vuonna 2021 (vs. 7 %).

Sijoitetut lapset **osallistuivat** (7,9 %) useammin kuin vanhempansa luona asuvat lapset (2,2 %) itse **koulukiusaamiseen** vähintään kerran viikossa. Tilanne on pysynyt vuodesta 2017 lähes ennallaan niin sijoitettujen (8 %) kuin vanhempansa kanssa asuvien joukossa (2 %).

Joka neljäs sijoitettu lapsi (26 %) raportoi kokeneensa **fyysistä uhkaa** vuonna 2021. Tällä tarkoitetaan varastamista tai sen yrittämistä fyysistä väkivaltaa käyttämällä tai sellaisella uhkaamalla, fyysisellä vahingoittamisella uhkaamista sekä fyysisesti kimppuun käymisen

Lotta Saariluoma

Tutkimusassistentti, THL

Pia Eriksson

Erikoistutkija, THL

Tarja Heino

Tutkimusprofessori, THL

Siiri Utriainen

Tutkija, THL

Yhteystiedot muotoa: etunimi.sukunimi@thl.fi

Näin tutkimus tehtiin:

Julkaisussa esitellyt tutkimustulokset perustuvat keväällä 2021 kerätyn Kouluterveyskyselyn aineistoon. Valtakunnallinen väestötutkimus tuottaa tietoa lasten ja nuorten terveydestä, hyvinvoinnista, koulunkäynnistä sekä palveluista. Lisäksi kevään 2021 Kouluterveyskyselyyn lisättiin kolmiosainen kysymysmoduuli koronavirusepidemian vaikutuksista suomalaisten lasten ja nuorten koulunkäyntiin sekä terveyteen.

Tutkimuksessa on analysoitu perusopetukseen kuuluvien 4. ja 5.-luokkalaisten lasten sekä 8. ja 9.-luokkalaisten teinien vastauksia. Vastauksia vertaillaan yhtäältä sijoitettuna ja muulla tavoin asuvien välillä ja toisaalta alakouluikäisten lasten ja yläkouluikäisten teinien välillä.

Koronavirusepidemian varjostamana keväällä 2021 kysely tavoitti kodin ulkopuolelle sijoitettuna kaikkiaan

- 1 000 perusopetuksen 4. ja 5.-luokkalaista lasta (0,1 % kaikista vastaavan ikäisistä vastaajista), sekä
- 1 381 perusopetuksen 8. ja 9.-luokkalaista nuorta (1,5 % kaikista vastaavan ikäisistä vastaajista).

Raportointiaikaan ei vielä ollut tietoa kouluterveyskyselyn vastausajan kohtana sijoitettuna olleiden määrästä. Vastausprosentin arvioimiseen käytettiin THL:n lastensuojelurekisteristä poimittua lukumäärätietoa marras-joulukuussa 2020 ko. ikäryhmiin kuuluvista sijoitettuna olleista.

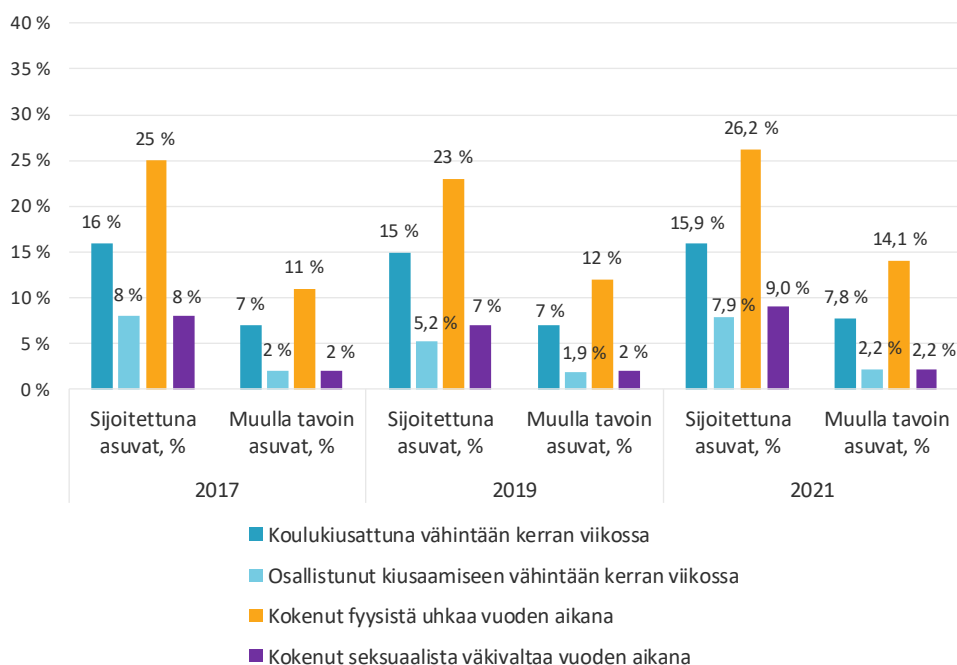
Sijoitettuna asuvista alakouluikäisistä lapsista vastasi 70 %, ja yläkouluikäisistä 52 %.

kokemuksia. Vanhempansa kanssa asuvista alakouluikäisistä koki fyysistä uhkaa 14 prosenttia, mikä oli hieman lisääntynyt edellisestä vuodesta (+2,1 %). Myös sijoitettuna olleista lapsista hieman useampi raportoi fyysisen uhan kokemuksia koronavuonna (+3,2 %).

Seksuallisesti häiritsevän kommentoinnin, ehdottelun, viestittelyn tai kuvamateriaalin näyttämisen kokemukset lisääntyivät alakouluikäisten lasten joukossa vuonna 2021. Näitä kokemuksia raportoi sijoitettuna lapsista 16 prosenttia (+5,4 %) ja vanhempansa kanssa asuvista 8 prosenttia (+4,2 %) vuonna 2021.

Havainto on samansuuntainen, mitä tulee lasten kokemuksiin **seksuaalisen koskettelun tai painostamisen** kohteeksi tulemisesta. Sijoitettuna alakouluikäisistä lapsista joka kymmenes (9 %) ja vanhempansa kanssa asuvista kaksi prosenttia oli kokenut seksuaalista koskettelua tai painostamista vuonna 2021. Vastaavasti vuonna 2019 näin raportoi seitsemän prosenttia sijoitettuna ja kaksi prosenttia vanhempansa kanssa asuvista lapsista.

Kuvio 1. Sijoitettujen ja muulla tavoin asuvien lasten kiusaamisen, fyysisen uhan ja seksuaalisen väkivallan kokemukset, v. 2017–2021.

Yläkouluikäisistä sijoitettuna lähes joka viides koki tullessaan koulukiusatuksi ja joka kolmas oli kokenut seksuaalista väkivaltaa

Sijoitettuna teini-ikäisistä miltei joka viides (19 %) raportoi tullessaan **koulukiusatuksi** vähintään kerran viikossa vuonna 2021. Sijoitettujen teini-ikäisten kokema koulukiusaaminen nousi näihin lukemiin vuonna 2019 eikä se vähentynyt koronavuotena. Vanhempansa kanssa asuvien teini-ikäisten kokema koulukiusaaminen on ollut selvästi vähäisempää, ja se on pysynyt viime vuosina ennallaan (noin 5 %).

Sijoitettuna olleista teinistä 13 % kertoi **osallistuneensa koulukiusaamiseen**, mutta vanhempansa kanssa asuneista vain 2 % ilmoitti osallistuneensa kiusaajana vähintään kerran viikossa. Kiusaaminen on pysynyt lähes ennallaan sekä sijoitettujen (-1,6 %) että vanhempansa kanssa asuvien teinien keskuudessa (-0,1 %).

Sijoitettuna yläkouluikäisistä 45 prosenttia raportoi **kokemuksia fyysisestä uhasta** vuonna 2021. Huomattavasti vähemmän tästä raportoivat vanhempansa luova asuvat teinit (15,4 %).

Vuonna 2021 yläkouluikäisten kokema **seksuaalinen ehdottelu ja ahdistelu** kasvoi lähes kymmenellä prosenttiyksiköllä vuoteen 2019 verrattuna sekä sijoitettujen että ei-sijoitettujen joukossa. Vuonna 2021 sijoitettuna teini-ikäisistä joka toinen (50,4 %) kertoi kokeneensa seksuaalisesti häiritsevää ehdottelua ja ahdistelua (+7,3 %). Vastaavien kokemusten

Käytetyt mittarit ja analyysit

Koulukiusatuksi tulemisen kokemuksia selvittävä indikaattori perustuu kysymykseen ”Kuinka usein sinua on kiusattu koulussa tämän lukukauden aikana?”. Tarkastelussa ovat mukana ne lapset ja nuoret (%), jotka olivat ilmoittaneet tullessaan koulukiusatuksi henkisesti tai fyysisesti vähintään kerran viikossa. Kiusaaminen on voinut tapahtua koulussa tai muussa oppilaitoksessa.

Koulukiusaamiseen osallistumista mitattiin niiden nuorten vastauksista (%), jotka olivat ilmoittaneet osallistuneensa muiden oppilaiden kiusaamiseen vähintään kerran kuluneen lukuvuoden aikana.

Fyysisen uhan kokemuksia kartoitettiin kysymyksellä ”Onko sinulle viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana tehty seuraavia asioita?”. Kysymys koostui osioista: 1) varastettu tai yritetty varastaa käyttämällä väkivaltaa tai uhkaamalla sillä, 2) uhattu vahingoittaa fyysisesti, 3) käyty fyysisesti kimppuusi kuten lyöty, potkittu tai käytetty jotain asetta. Vastausvaihtoehdot olivat 1) kyllä ja 2) en. Em. muodoissa fyysistä uhkaa kokeneiden tarkastelussa ovat ne lapset ja nuoret (%), jotka olivat vastanneet vaihtoehdolla kyllä.

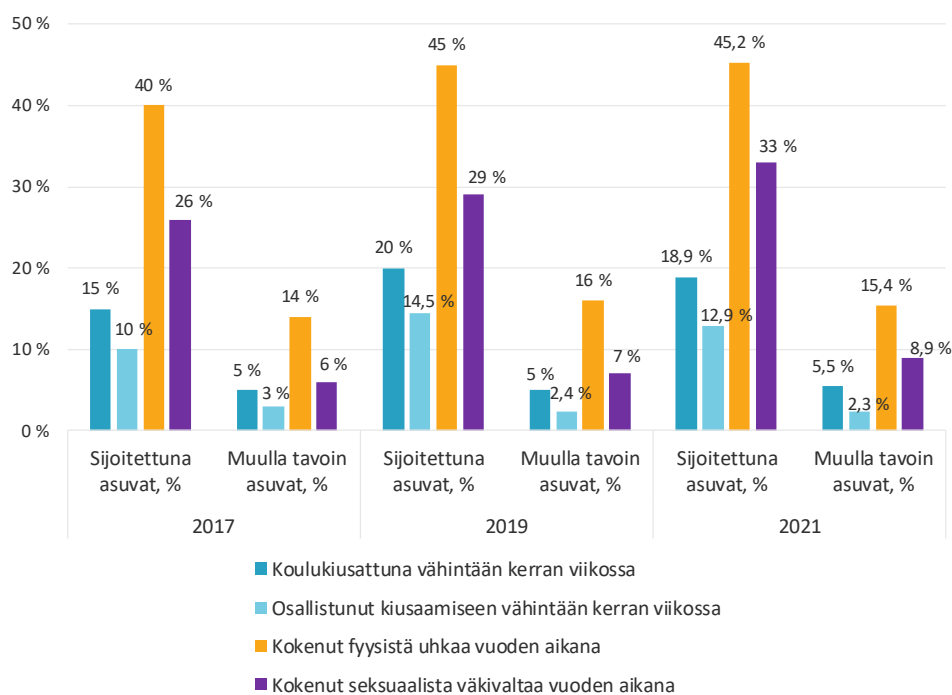
Seksuaaliväkivallan kokemuksia kartoitettiin kysymyksellä ”Oletko kokenut jotain seuraavista viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana?”. Kysymyksen osiot: 1) pakottamista riisuuntumaan, 2) kehon intiimien alueiden koskettelua vasten tahtoasi, 3) yhdyntään tai muunlaiseen seksiin painostamista tai pakottamista, 4) rahan, tavarain tai päihteiden tarjoamista sinulle vastineeksi seksistä. Vastausvaihtoehdot olivat 1) kyllä ja 2) en. Em. muodoissa seksuaalista väkivaltaa kokeneiden tarkastelussa ovat ne lapset ja nuoret (%), jotka olivat vastanneet vaihtoehdolla kyllä.

lisääntyminen on nähtävissä myös vanhempansa kanssa asuvien keskuudessa, joista 30 prosenttia raportoi kokeneensa seksuaalisesti häiritsevää ehdottelua ja ahdistelua vuonna 2021 (+10 %).

Huolettavaa on, että myös sekä sijoitettujen, että ei-sijoitettujen teini-ikäisten **seksuaaliväkivallan kokemukset** ovat lisääntyneet. Seksuaaliväkivalta on monimuotoista fyysisen ja seksuaalisen koskemattomuuden loukkaamista, johon katsotaan kuuluvaksi yhdyntään tai muunlaiseen seksiin pakottaminen; rahan, tavarain tai päihteiden tarjoaminen seksiä vastaan; pakottamista riisuuntumaan; sekä kehon intiimialueiden koskettelu vastoin nuoren omaa tahtoa. Sijoitetuilla teineillä seksuaaliväkivallan kokemuksia oli selvästi muulla tavoin asuvia enemmän (33 % vs. 9 %). Vuonna 2019 vastaavat tulokset olivat sijoitettujen kohdalla 29 prosenttia (+4 %) ja vanhempansa kanssa asuvien 7 prosenttia (+2 %), mikä kertoo teinien seksuaaliväkivallan kokemusten lisääntyneen. Yleisen trendin kasvusta huolimatta tuloksissa on yhä selvästi nähtävissä sijoitettujen teinien yliedustus näiden väkivaltatekojen kokijoina.

Eniten korostuivat sijoitettujen teinien kokemukset kehon intiimialueiden koskettelusta (25,2 % vs. 5,7 %) sekä rahan, tavarain ja päihteiden tarjouksista seksiä vastaan (24,8 % vs. 4 %). Kuitenkin, lähes yhtä yleisiä olivat myös sijoitettujen teinien kokemukset yhdyntään tai muunlaiseen seksiin painostamisesta (22,6 % vs. 3,5 %) sekä riisumaan pakottamisesta (21,8 % vs. 3,3 %). Viimeiseksi mainitun kohdalla on kuitenkin huomioitava, että laitoshoidossa olevan lapsen tai nuoren kokemus riisumaan pakottamisesta voi toisinaan syntyä tavanomaisesta henkilöntarkastuksesta.

Kuvio 2. Sijoitettujen ja muulla tavoin asuvien 8.-9.-luokkalaisten kiusaamisen, fyysisen uhan ja seksuaalisen väkivallan kokemukset, v. 2017–2021.

Erityisesti sijoitetut lapset kokivat henkisen väkivallan lisääntyneen koronavuonna

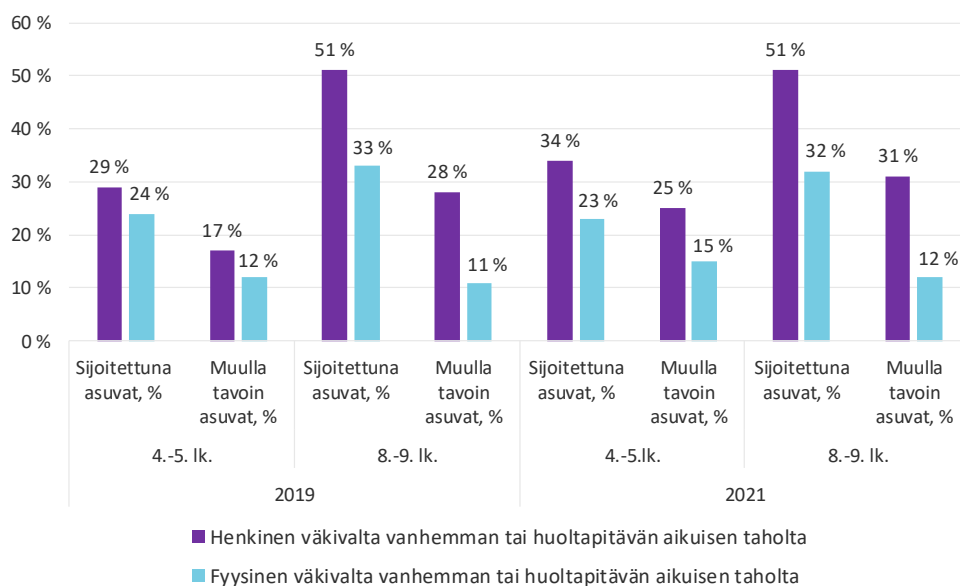
Sijoitetut lapset ja teini-ikäiset ilmoittivat muulla tavoin asuvia enemmän kokeneensa sekä henkistä että fyysistä väkivaltaa huolta pitävän aikuisen tai vanhemman taholta. Sijoitetuista peräti joka toinen teini ja joka kolmas lapsi kertoi kokeneensa henkistä väkivaltaa vuonna 2021. Nämä kokemukset lisääntyivät nimenomaan lasten osalta (29 % -> 34 %); teinien kohdalla tilanne oli ennallaan (51 %). Myös vanhempiansa kanssa asuneet lapset ja

teinit ilmoittivat henkisen väkivallan kokemusten lisääntyneen koronavuonna 2021, lapset 17 % -> 25 % ja teinit 28 % -> 31 %.

Sijoitettuna olevien lasten ja nuorten raportoimat väkivallan kokemukset pysäyttävät: joka neljäs lapsi (23 %) ja joka kolmas teini (32 %) ilmoitti kokeneensa **fyysistä väkivaltaa vanhempiensa tai heistä huolta pitävien taholta**. Koronavuonna nämä kokemukset kuitenkin lievästi vähenivät sijoitettujen piirissä, mutta sen sijaan lisääntyivät hieman vanhempiensa kanssa asuvilla. Vanhempiensa kanssa asuvista teineistä 12 % ja lapsista 15 % raportoi kokeneensa fyysistä väkivaltaa vanhemman tai huoltapitävän aikuisen taholta.

Tuloksia tulkitessa on huomioitava, että vertailua edeltäviin vuosiin voitiin tehdä vain vuoden 2019 osalta, sillä kysymyksenasettelu vuoden 2017 Kouluterveyskyselyn kyselylomakkeessa oli erilainen kuin vuosina 2019 ja 2021.

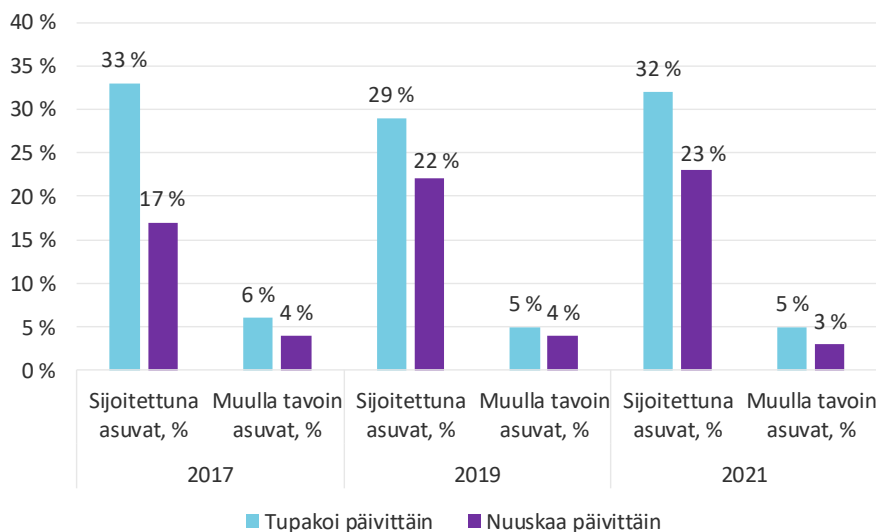
Kuvio 3. Sijoitettuna ja muulla tavoin asuvien 4.-5. lk. lasten sekä 8.-9 lk. teini-ikäisten kokemuksia vanhemman tai huoltapitävän aikuisen väkivallasta, v. 2019–2021.

Sijoitettuna asuvien teinien tupakoiminen, nuuskaaminen ja humalajuominen lisääntynyt

Sijoitetuista teini-ikäisistä 31,5 prosenttia ilmoitti **tupakoivansa päivittäin**, kun muulla tavoin asuvista vain pieni osa, (4,6 %) tupakoi päivittäin. Lisäksi nuuskaa käytti 23,3 prosenttia sijoitetuista sekä 3,2 prosenttia muulla tavoin asuvista teini-ikäisistä. Vastaavasti ei koskaan tupakoivia tai nuuskaa käyttäneitä oli vanhempiensa kanssa asuvista pääosa (80,5–80,6 %), kun sijoitetuista teini-ikäisistä vain 44,7–44,8 prosenttia ilmoitti, ettei ole tupakoinut tai käyttänyt nuuskaa koskaan.

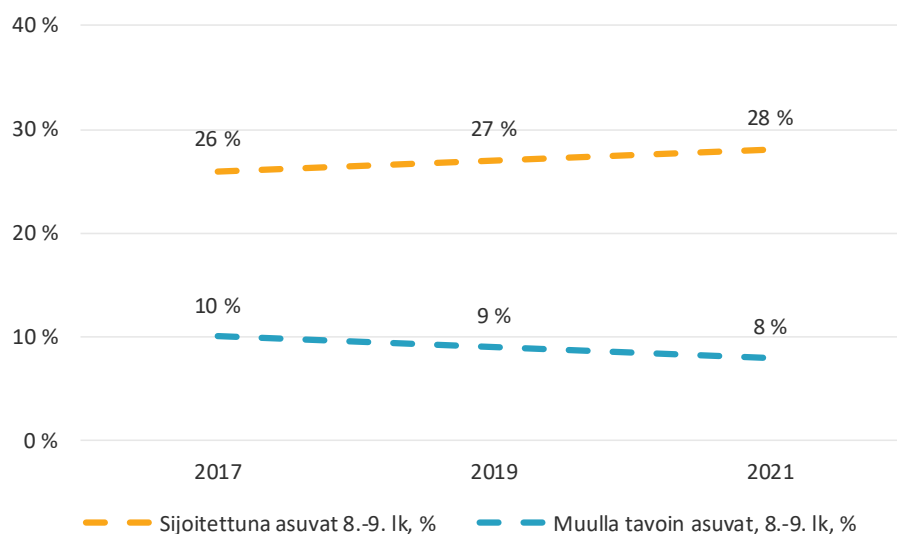
Kuvio 4. Sijoitettujen ja muulla tavoin asuvien 8.-9. lk. päivittäinen tupakointi ja nuuskaaminen, v. 2017–2021.

Sijoitetut teinit käyttivät myös muulla tavoin asuvia enemmän muita nikotiini tuotteita sekä sähkö tupakkaa. Päivittäin tupakkamakuja sisältävää sähkö tupakkaa käytti 13,6 prosenttia (vs. 1 %), nikotiinia 15,8 prosenttia (vs. 1,5 %), ja muita makuaineita 13,5 prosenttia (vs. 1,2 %). Kaikkiaan 58 prosenttia sijoitetuista yläkoululaisista ilmoitti, ettei ollut käyttänyt vastaavia tuotteita lainkaan, kun muulla tavoin asuvien kohdalla näin ilmoitti 87 prosenttia.

Tulokset osoittavat, että erot sijoitettuna olleiden ja vanhempiensa kanssa asuvien teinien välillä on kasvanut hieman humalajuomisen osalta vuodesta 2017 vuoteen 2021. Sijoitetuista yläkoululaisista 44,8 prosenttia ilmoitti, ettei käyttänyt alkoholijuomia lainkaan, kun muulla tavoin asuvista näin ilmoitti 66,2 prosenttia. Sitä vastoin puoli tölkkiä tai enemmän olutta kerran viikossa tai useammin nautti sijoitetuista teini-ikäisistä 17,8 prosenttia, muulla tavoin asuneista 3,6 prosenttia. Vähintään kerran kuussa tosi humalaan asti alkoholia käytti 28,4 prosenttia sijoitetuista teini-ikäisistä ja 8,3 prosenttia vanhempiensa kanssa asuneista.

Kuvio 5. Vähintään kerran kuussa tosi humalassa olevat sijoitetut ja muulla tavoin asuvat teinit, v. 2017–2021.

Käytetyt mittarit ja analyysit

Alkoholin kulutusta kartoitettiin indikaattorilla, joka perustuu kysymykseen ”Kuinka usein käytät alkoholia tosi humalaan asti?”. Tarkastelussa ovat mukana ne teinit (%), jotka vastasivat neliportaisella vastausasteikolla (en koskaan – kerran viikossa tai useammin) vaihtoehdoilla 2–4.

Huumausaineita koskeva indikaattori perustuu kysymykseen ”Oletko koskaan kokeillut tai käyttänyt seuraavia aineita?”. Se tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka raportoivat käyttäneensä ainakin kerran 1) marihuanaa, hasista, 2) lääkkeitä tai lääkkeiden ja alkoholin yhdistelmää päihtymistarkoituksessa, 3) ekstaasia, LSD:tä, Subutexia, heroiniä, kokaiinia, amfetamiinia tai gammaa, 4) haistelleensa huumaavaa ainetta kuten butaania päihtymistarkoituksessa, tai 5) käyttänyt itselleen tuntematonta huumausainetta. Tarkastelussa ovat mukana ne teinit (%), jotka vastasivat viisiportaisella vastausasteikolla muuta kuin ”en koskaan”. Aineistosta poistettiin ne vastaukset, joissa nuori oli vastannut käyttäneensä kaikkia kysymysmatriisissa esitettyjä huumausaineita 5 kertaa tai useammin.

Asenteita alkoholin kuluttamisesta humalaan asti, sekä päihteiden ja marihuanan käyttöä kohtaan selvitettiin indikaattorilla, joka perustuu kysymykseen ”Ihmisillä on erilaisia käsityksiä siitä, mikä on hyväksyttävää ja mikä ei. Hyväksytkö sinä ikäisilläsi seuraavat asiat? “. Se tuottaa tietoa niiden nuorten osuudesta (%), jotka raportoivat hyväksyvänsä 1) tupakoinnin, 2) nuuskaamisen, 3) sähkösavukkeen käytön, 4) alkoholin juomisen vähissä määrin, 5) alkoholin juomisen humalaan asti sekä 6) marihuanan (kannabiksen) polttamisen. Tarkastelussa ovat mukana ne teinit (%), jotka vastasivat kolmiportaisella vastausasteikolla, 1) kyllä, 2) en ja 3) en osaa sanoa, vaihtoehdolla 1.

Sijoitetut teini-ikäiset suhtautuvat päihteiden ja huumeiden käyttöön vanhempansa kanssa asuvia myönteisemmin

Sijoitettuna olevat teini-ikäiset asennoituvat myönteisemmin päihteiden ja nautintoainesten käyttöön kuin vanhempiensa kanssa asuvat. Sijoitetuista yläkoululaisista 39,2 prosenttia (vs. 23,4 %) piti alkoholin juomista tosi humalaan asti hyväksyttävänä ja 49,3 prosenttia (22,6 %) hyväksyi tupakan polttamisen. Lisäksi nuuskaamista piti hyväksyttävänä 47,2 prosenttia (vs. 22,6 %) ja sähkötupakan käyttämistä peräti yli puolet, 51,2 prosenttia (vs. 28,5 %).

Siinä missä kolmasosa sijoitetuista yläkoululaisista (32 %) piti marihuanan tai hasiksen (kannabiksen) käyttämistä hyväksyttävänä muulla tavoin asuvista näin ilmoitti vain 10,6 prosenttia.

Sijoitettuna asuneet teinit kokivat huumeiden saamisen helpommaksi verrattuna muulla tavoin asuviin. Sijoitetuista teini-ikäisistä 58,2 prosenttia arvioi huumeiden saamisen omalla paikkakunnallaan erittäin tai melko helpoksi, kun vanhempansa kanssa asuvista teineistä näin koki 46,8 prosenttia.

Sijoitettujen teini-ikäisten huumeiden käyttö kasvoi koronakevään aikana

Sijoitettujen yläkouluikäisten teinien huumeiden käyttö eri muodoissaan oli koronakeväänä 2021 huomattavasti muulla tavoin asuvia teinejä yleisempää. Vähintään kerran huumaavaa ainetta, lääkkeitä tai lääkkeiden ja alkoholin yhdistelmää tai tuntematonta huumaavaa ainetta päihtymistarkoituksessa kokeilleiden tai käyttäneiden osuus on sijoitettujen teinien joukossa selvästi lisääntynyt edellisvuosista. Lisäksi kun sijoitetuista teineistä joka neljäs (24,3 %) kertoi käyttäneensä viimeisten 30 päivän aikana vähintään kerran huumaavia aineita, lääkkeitä, tai lääkkeiden ja alkoholin yhdistelmää, raportoi näin vain 2,6 prosenttia muulla tavoin asuvista teineistä. Vastaavasti marihuanaa tai hasista (kannabista) oli viimeisten 30 päivän aikana käyttänyt vähintään kerran joka neljäs (26,2 %) sijoitettu teini, ja muulla tavoin asuvista 3,3 prosenttia.

Etenkin sijoitetut nuoret kertoivat käyttäneensä tai kokeilleensa huumeita ainakin kerran, ja näiden nuorten osuus lisääntyi vuodesta 2019 vuoteen 2021. Erityisesti tuntemattomaksi jääneiden huumausaineiden käyttö (11 % -> 16 %), kovien huumausaineiden, eli ekstaasin, amfetamiinin, Subutexin, heroinin, kokaiinin, LSD:n, gamman tai muiden vastaavien aineiden käyttäminen (15 % -> 19 %), sekä lääkkeiden ja alkoholin sekakäyttäminen (26 % -> 28 %) näyttää yleistyneen entisestään sijoitettujen joukossa. Lisäksi yhä useampi sijoitetuista teini-ikäisistä on vähintään kerran haistellut huumaavaa ainetta kuten liimaa tai butaania päihtymistarkoituksessa (17 % -> 19 %). Marihuanan tai hasiksen (kannabis) käyttäminen sen sijaan oli vähentynyt selvästi (37 % -> 30 %). Kaikkiaan laittomia huumeita raportoi käyttäneensä 31,7 prosenttia sijoitetuista sekä 6,5 prosenttia muulla tavoin asuvista teini-ikäisistä.

Tuloksia tulkitessa tulee ottaa huomioon, että 8. ja 9. luokkaa käyvien joukossa oli huomattavan paljon (10 %) sellaisia vastauksia, joissa vastaaja oli raportoinut käyttäneensä kaikkia kysymysmatriisissa esitettyjä huumausaineita viisi kertaa tai useammin. Vastaava ilmiö oli havaittu vuoden 2019 aineistoissa. Koska silloin lukiossa ja ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevien kohdalla tällaista ei havaittu, näitä tuloksia 8.–9.-luokkalaisten osalta pidettiin jokseenkin epäuskottavana. Tästä syystä aineistosta poistettiin kaikki ne vastaukset, joissa oli raportoitu käytetyn viisi kertaa tai useammin kannabista, haisteltavaa huumaavaa ainetta, lääkkeitä tai lääkkeitä ja lääkkeitä ja alkoholia yhdessä, kovia huumeita ja huumaavaa ainetta, mistä ei tiennyt mitä se oli. Vaikka ratkaisu saattaa aiheuttaa huumeiden kokeilemisen tai käyttämisen aliraportointia, voidaan tämän validoinnin pohjalta vuosien 2019 ja 2021 tuloksia luotettavammin verrata toisiinsa. Lisäksi on huomattava, että vuoden 2017 tuloksia huumausainekysymysten osalta ei voitu vertailla vuosien 2019 ja 2021 kanssa, sillä huumausainekohtaista tulosten erittelyä ei vuonna 2017 tehty.

Sijoitettujen teini-ikäisten kasvava huumeiden käyttö näkyy myös verrattaessa tuloksia muulla tavoin asuviin samanikäisiin. Vaikka huumeiden käyttö on lisääntynyt hieman myös vanhempansa kanssa asuvien keskuudessa, ovat erot sijoitettuihin yhä suuria. Huomio

kiinnittyy siihen, että erityisesti lääkkeiden sekä muiden huumaavien aineiden kuin kannabiksen väärinkäyttö on lisääntynyt koronavuonna 2021. Eritoten kontrastit vanhempansa kanssa asuvien ja sijoitettujen välillä näkyvät näissä luvuissa.

Taulukko 1. Vähintään kerran huumaavia aineita kokeilleet tai käyttäneet sijoitettuna ja muulla tavoin asuvat teinit, v. 2019–2021.

Kokeilu tai käyttäminen vuoden aikana	2019		2021	
	Asuu sijoitettuna	Asuu muulla tavoin	Asuu sijoitettuna	Asuu muulla tavoin
Marihuana tai hasis (kannabis)	37 %	8 %	30 %	6 %
Lääkkeet, tai lääkkeiden ja alkoholin yhdistelmä päihtymistarkoituksessa	26 %	7 %	28 %	7 %
Muut huumaavat aineet ¹	15 %	2 %	19 %	2 %
Huumaavan aineen (kuten liiman tai butaanin) haistelu päihtymistarkoituksessa	17 %	5 %	19 %	5 %
Huumaava aine, josta ei tiennyt mitä se oli	11 %	2 %	16 %	2 %
Viimeisten 30 päivän aikana				
Marihuana tai hasis (kannabis)			26 %	3 %
Jotain muuta edellä mainituista huumaavista aineista			24 %	3 %

¹Kouluterveyskyselyssä huumaaviksi aineiksi määriteltiin ekstaasi, amfetamiini, Subutex, heroniini, kokaiini, LSD, gamma tai muut mahdolliset huumausaineet.

Yhteenveto ja johtopäätökset

Lasten ja nuorten kohtaama koulukiusaaminen, kaltoinkohtelu sekä hyväksikäytön kohteeksi tuleminen ovat nousseet yhteiskunnallisen keskustelun puheen aiheiksi entistä voimakkaammin. Lisäksi havainnot lasten ja nuorten päihteiden sekä huumeiden käytön muutosista ovat synnyttäneet huolta niin Suomessa kuin muualla Euroopassa (ks. Euroopan huumeraportti 2018, 10–11). Kuitenkin, kuten Kansallisessa lapsistrategiassa (2021, 19–20) alleviivataan, ei pintapuolinen kuva lasten ja nuorten hyvinvoinnista riitä. Jotta jokaisen lapsen oikeuksien toteutumista voitaisiin edistää, tarvitsemme lisää ymmärrystä paitsi sijoitettujen ja muulla tavoin asuvien välisistä myös eri syistä haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten keskinäisistä hyvinvoinnin eroista. Käsillä oleva julkaisu pyrkii osaltaan vastaamaan tähän tarpeeseen kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten sekä teini-ikäisten näkökulmasta.

Koronasta ja etäopetusjaksoista huolimatta koulukiusatuksi tuleminen ja kiusaamiseen osallistuminen oli sekä sijoitettujen että ei-sijoitettujen lasten ja teini-ikäisten joukossa lähes yhtä yleistä kuin viime vuosina (ks. Ikonen ym. 2017; Ikonen, Eriksson & Heino 2020). Cowie & Myersin (2020) Britanniassa tehdyn tutkimuksen mukaan erityisesti haavoittuvaisessa asemassa olevien lasten ja nuorten riskit kokea kiusaamista sosiaalisessa mediassa sekä kasvokkain koulun ulkopuolisissa yhteisöissä tulivat enenevästi näkyväksi. Koska Kouluterveyskyselyssä kiusaamiskokemuksista kysyttiin nimenomaan koulun kontekstissa, voidaan tulosten pohjalta kysyä, milloin ja minkälaisissa yhteyksissä lapset ja teini-ikäiset kokivat kiusaamista: raportoitiinko kiusaamiskokemuksia tilanteissa, jotka ulottuivat koulun ulkopuolelle, mutta eivät toteutuneet fyysisesti koulussa? Tulokset vahvistavat käsitystä siitä, että jatkuvasti uusille areenoille siirtyvän kiusaamisen ehkäisemiseksi tarvitaan aiempaa moninaisempia keinoja. Ennalta ehkäisevän työn rinnalla jo kärjistyviin kiusaamistilanteisiin puuttumiseen on kehitettävä työkaluja niin lasten ja nuorten omaan käyttöön kuin huolta pitävien aikuisten ja ammattilaistenkin käyttöön.

Sijoitettujen lasten kohtaaman fyysisen uhan ja seksuaalisen väkivallan tulokset ovat samansuuntaiset edeltävien vuosien kanssa. Sitä vastoin teini-ikäisiin kohdistuvan seksuaalisen ehdottelun ja häirinnän lisääntyminen (+7–10 %) vuosien 2017 ja 2021 välillä on hälyttävää. Kokemuksia raportoitiin selvästi enemmän sijoitettujen teini-ikäisten joukossa (33 % vs. 9 %) kuin vanhempansa kanssa asuvien. Tutkimusnäytön valossa tiedämme, että 'grooming' eli lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin on levinnyt Suomessa viime vuosina merkittävästi, etenkin älylaitteiden mahdollistamassa vuorovaikutuksessa (Juusola ym. 2021). Vaikka Kouluterveyskyselyn perusteella emme tarkasti tiedä missä lapset olivat seksuaalista häirintää ja väkivaltaa kokeneet antavat kasvavat luvut syyn pohtia verkkoalustojen mahdollisuutta yhtenä näistä ympäristöistä. Juusolan ym. (2021) mukaan mielenterveyspalveluita käyttävät lapset olivat suuremmissa riskissä joutua groomingin kohteeksi, kun taas kodin ulkopuolelle sijoittaminen ei yksin noussut merkittäväksi riskitekijäksi. Sijoitettujen teini-ikäisten seksuaalisen häirinnän ja väkivallan kokemusten ympäristöjä ja tekijätahoja olisi syytä tutkia tarkemmin.

Tulokset lasten ja teini-ikäisten perheessä koetun henkisen ja fyysisen väkivallan kasvavasta trendistä antavat syytä pohtia, missä määrin tulokset heijastavat suomalaisten sallivampaan suuntaan muuttuneita asenteita kuritusväkivaltaa kohtaan (Paasivirta ym. 2021). Vaikka perheväkivallan kokemukset näyttävät lisääntyvän sekä sijoitettujen että ei-sijoitettujen keskuudessa, ovat kontrastit ryhmien välillä yhä merkittäviä ja kiinnittävät huomion sijoitettujen selvästi suurempaan edustukseen. Samaan aikaan on huomattava, että kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja teini-ikäisten kohdalla emme aina tiedä, keitä jäseniä lapsi määrittelee kuuluvaksi perheeseensä. Kouluterveyskyselyn kyselylomakkeissa täsmennettiin, että perheessä koetusta väkivallasta kysyttäessä ymmärretään tekijätahoiksi esimerkiksi äiti tai äitipuoli, isä tai isäpuoli, adoptiovanhemmat, sijaisperheen vanhemmat tai lastensuojelulaitoksen ohjaajat. Näistä kokemuksista kysyttäessä lomakkeessa käytettiin kuitenkin yhteen vetävästi sanaa "vanhempi". Tästä syystä ei ole tarkkaa tietoa siitä, keitä sijoitetut lapset ja teinit todella tarkoittivat vastatessaan kysymyksiin. Koska eri sijoitusmuodoissa asuvien lasten ja teini-ikäisten kokemukset perheessä koetusta väkivallasta voivat olla hyvin vaihtelevia, tulisi tutkimusta tällä osa-alueella lisätä ja tietoisuutta syventää lastensuojelutyön sekä päätöksenteon tueksi.

Tutkimustulokset sijoitettujen teini-ikäisten kokemuksista huumausaineiden käyttöön ja niiden saatavuuteen liittyen tekee näkyväksi haavoittuvassa asemassa olevien nuorten kohtaamia vakavia haasteita. On huomattava, että kodin ulkopuolelle sijoittamisen taustalla voi yhtäältä olla kasvuympäristössä kohdatun päihteiden väärinkäytön haitat, mutta toisaalta myös lapsen tai nuoren oma päihteiden käyttämisen ongelmallisuus (Heino ym. 2016, 7–8). Niin kansallisesti kuin globaalisti virinnyt keskustelu sekä laaja tutkimus (ks. Euroopan huumeraportti 2018; Hakkarainen, Karjalainen & Salasuo 2020) 2000-luvulla lisääntyneestä huumausaineongelmasta näyttäytyy näissä tutkimustuloksissa toimenpiteisiin herättelevinä lukuina. Sen lisäksi, että noin joka kolmas sijoitettu teini-ikäinen raportoi käyttäneensä jotain huumausainetta vähintään kerran, yli puolet sijoitetuista piti huumeiden hankkimista omalla paikkakunnallaan helppona. Vanhempansa kanssa asuvien vastaavat osuudet olivat näihin nähden selvästi vähäisemmät. Huomioitaessa että viidesosa sijoitetuista teini-ikäisistä kertoi impanneensa tai käyttäneensä muita huumausaineita kuin kannabista pysäyttää myös pohtimaan, ovatko sijoitettujen nuorten päihdeongelmat vaikeutumassa.

Hakkarainen, Karjalainen & Salasuo (2020) toteavat huumausaineiden käyttämiseen ja hankintaan vaikuttavan yhtäältä kulttuurisesti, toisaalta omakohtaisten kokemusten myötä rakentuneet myönteiset mielikuvat ja asenteet huumausaineita kohtaan. Lisäksi huumausaineiden ympärille kiteytyy samoja kysymyksiä, kuin kiusaamisen sekä seksuaalisen häirinnän ja väkivallankin ilmiöissä: mitkä ovat uusien viestintäteknologisten alustojen merkitykset huumausaineiden kaupankäynnissä sekä päätyemisessä nuorten käsiin? Tutkimustulokset eri ikäpolvien huumausaineiden käytöstä osoittavat jo varhaisesta iästä lähtien digitaalista tieto- ja viestintäteknologiaa taitavien osuuden korostuvan esimerkiksi Darknetin käyttäjissä (Hakkarainen, Karjalainen & Salasuo 2020). Kysymys on ikäpolvesta, johon myös tämän tutkimuksen osallistajat kuuluvat.

Sijoitettujen teini-ikäisten yliedustus lääkkeiden tai lääkkeiden ja alkoholin sekakäyttäjissä päihtymistarkoituksessa antavat syytä kriittiselle tarkastelulle. Tiedossamme on, että sijoitetut lapset ja nuoret kohtaavat muulla tavoin enemmän mielen hyvinvoinnin ongelmia ja ovat muita useammin erilaisten mielenterveyspalveluiden piirissä (mm. Saariluoma ym. 2021). Heillä on taustallaan monia lapsuuden aikaisia epäsuotuisia kokemuksia, jotka haastavat arkipäiväisessä elämässä monin tavoin ja muita lapsia ja nuoria enemmän. Samaan aikaan vaikeita elämäntilanteita kohdanneiden lasten mielenterveysongelmien hoitaminen psykiatrialääkkeiden avulla on lisääntynyt Suomessa 2000-luvun aikana merkittävästi (Saastamoinen ym. 2017; Autti-Rämö ym. 2006). Siinä missä psykiatrialääkkeitä tarjotaan tarkoituspäilyntään kuntouttavina ja toimintakykyä tukevinä keinoina, antavat nämä tutkimustulokset aiheen kysyä, lisääntykö samalla riski saatujen mielialalääkkeiden väärinkäyttöön liikaa.

Lähteet

Autti-Rämö, I, Seppänen J, Raitasalo R, Martikainen J. E & Sourander, A (2006) Nuorten ja nuorten aikuisten psykiatrialääkkeiden käyttö on lisääntynyt 2000-luvulla. Suomen Lääkärilehti 6/2009, vsk. 64. Saatavilla: <https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/alkuperaistutkimukset/nuorten-ja-nuorten-aikuisten-psykiatrialääkkeiden-kaytto-on-lisaantynyt-2000-luvulla/>

Cowie H & Myers C-A (2020) The impact of the COVID-19 pandemic on the mental health and well-being of children and young people. *Children & Society*. 2021; 35:62–74.

Euroopan huumeraportti. Suuntauksia ja muutoksia. 2018. Euroopan huumausaineiden ja niiden väärinkäytön seurantakeskus. Saatavilla: http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/8585/20181816_TDAT18001FIN_P DF.pdf

Hakkarainen P, Karjalainen K & Salasuo M (2020) Nuoret, entiset nuoret ja huumeet. Miten sukupolvi näkyy huumeiden käytössä ja huumeiden mielipiteissä? YHTEISKUNTAPOLITIikka 85 (2020):465-479. https://www.researchgate.net/publication/346631220_Nuoret_entiset_nuoret_ja_huumeet_Miten_sukupolvi_nakyy_huumeiden_kaytossa_ja_huumeiden_mielipiteissa_Youth_and_drugs_today_and_yesterday_-_Are_there_generational_differences_in_drug_use_and_opinions

Helakorpi S & Kivimäki H (2021) Lasten ja nuorten hyvinvointi – Kouluterveyskysely 2021 Iso osa lapsista ja nuorista on tyytyväisiä elämäänsä – yksinäisyyden tunne on yleistynyt. THL Tilastoraportti 30/2021. <https://thl.fi/fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/lapset-nuoret-ja-perheet/lasten-ja-nuorten-hyvinvointi-kouluterveyskysely>

Ikonen R, Eriksson P & Heino T (2020) Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi ja palvelukokemukset. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Työpaperi 35/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-570-4>

Ikonen R, Hietämäki J, Laakso R, Heino T, Seppänen J & Halme N (2017) Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 21/2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-903-3>

Juusola A, Simola T, Tasa J, Karhu E & Sillfors P (2021) Grooming lasten silmin -selvitys 11–17-vuotiaiden lasten ja nuorten kokemasta groomingista netissä. Pelastakaa Lapset ry. https://pelastakaalapset.s3.eu-west-1.amazonaws.com/main/2021/05/06153034/grooming_lasten_silmin_2021.pdf

Paasivirta A (2021) (toim.) Kovemmin käsin. Suomalaisten kasvatustasanteet ja kuritusväkivallan käyttö 2021. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 7/2021. <https://www.lskl.fi/julkaisut/kovemmin-kasin-suomalaisten-kasvatustasanteet-ja-kuritusvakivallan-kaytto-2021/>

Saariluoma L, Eriksson P, Heino T & Utriainen S (2021) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten koulunkäynti ja hyvinvointi koronan varjossa vuonna 2021. Tutkimuksesta tiiviisti 72/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-781-4>

Saastamoinen, L. K, Autti-Rämö, I, Tuulio-Henriksson, A & Sourander, A (2017) Lasten ja nuorten psykoosilääkkeiden käyttö kasvussa. Suomen Lääkärilehti 9/2017, vsk 72. Saatavilla: <https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/alkuperaistutkimukset/lasten-ja-nuorten-psykoosilaaikkeiden-kaytto-kasvussa/?public=02cb4c456fed0b200a0bb04caa092b>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021: Kouluterveyskysely. www.thl.fi/kouluterveyskysely
Valtioneuvosto (2021) Kansallinen lapsistrategia. Komiteamietintö. Valtioneuvoston julkaisu 2021:8. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-777-5>

Tämän raportin kirjoittamista on tuettu Valtion lisätalousarviossa Covid 19 –tutkimukseen osoitetulla THL:n koordinoimalla rahoituksella.

Haluamme lämpimästi kiittää Eetu Ervastia, joka on tarjonnut tilastotieteellistä apuaan ja tukeaan aineiston käsittelyn eri vaiheissa.

Tämän julkaisun viite:

Saariluoma L, Heino, T, Eriksson P & Utriainen S (2021) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja teini-ikäisten väkivaltakokemukset sekä päihteiden käyttö. Tutkimuksesta tiiviisti 73/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

ISBN 978-952-343-782-1 (verkko)

ISSN 2323-5179 (verkko)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-782-1>